

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 1

42. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**42. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 1

**23-27 MAYIS 2022
DENİZLİ**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3734/1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 195/1

Editör

Dr. Adil ÖZME

23-27 Mayıs 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen 42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Denizli Pamukkale Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

e-ISSN: 2667-8845

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Bahadır Duman, Tripolis 2021 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

Ankara 2023

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

* Yazılar A4 kağıda, üstten 5.5cm. alttan 5cm. soldan 4.5cm. sağdan 3cm.lik bir boşluk bırakılarak, 10 punto ile, bir satır aralığı olacak şekilde, Times New Roman fontu ile en fazla 10 sayfa yazılmalı,

* Başlık 14 punto, büyük harf ve bold olacak şekilde yazılmalı,

* Bildiri sahiplerinin isimleri başlığın altında, sağ üstte yer almalı, alt alta sıralanmalı ve unvan kullanılmamalı, dipnotta unvan, adı soyadı, bağlı olduğu kurum, şehir, ülke ve e-mail adresi mutlaka yazılmalıdır.

* Metinde ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar, baş harfleri büyük ve italik olarak yazılmalı,

* Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin “*in-situ*” italik olarak yazılmalı,

* Metin içinde Milattan Önce gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı, Milattan Önce ve sonra kısaltması: M.Ö., M.S. Erken Tunç Çağı: ETÇ olarak kullanılmalıdır.

* Bölge adlarının ilk harfleri, aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Örneğin: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.

* Ölçü ve ağırlıklar m. cm. mm. lt. gr. şeklinde yazılmalı,

* Dipnotlar metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda yazılmalı,

* Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimleri italik yazılmalı,

* Harita, çizim ve resimler 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar JPG veya TIFF olarak gönderilmeli, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olmalı,

* Çizimlere (Çizim: 1), resimlere (Resim: 1), haritalara (Harita: 1) olarak alt yazı yazılmalı ve kesinlikle levha sistemi kullanılmamalı,

* Yayın için telif anlaşması gerektiren Googleearth gibi görseller kullanılmamalı,

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç **1 Ağustos tarihine kadar, yayinlar@ktb.gov.tr** e-mail adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

1. In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

2. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.

3. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.

4. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.

5. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.

6. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.

7. Captions should be added to drawings (Drawing:), photos (Photo:) and maps (Map:). Plate system should not be used.

8. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.

9. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to yayinlar@ktb.gov.tr until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Abdulkadir BARAN 2020-2021 İDYMA KAZI ÇALIŞMALARI.....	9
Abuzer KIZIL EUROMOS ANTİK KENTİ 2021 YILI ÇALIŞMALARI.....	19
Adnan BAYSAL CANHASAN HÖYÜKLERİ 2021 ÇALIŞMALARI.....	41
Ahmet ÇAYCI, Zekeriya ŞİMŞİR GEVALE KALESİ 2021 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	45
Akın ERSOY, Sarp ALATEPELİ, Ozan ÇAKMAK SMYRNA / İZMİR 2021.....	55
Akın TEMÜR, Gözde YENİAY, Nagihan ÇAKIR, Sefa TORUN SEBASTOPOLİS ANTİK KENTİ 2021 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI.....	71
Ali BAŞ, Remzi DURAN, Necla DURSUN, Şükrü DURSUN 2021 YILI KEYKUBADİYE SARAYI KAZISI.....	83
Ali BORAN, Razan AYKAÇ SİLİFKE KALESİ 2021 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	103
Ali Yalçın TAVUKÇU, Akın TEMÜR, Zerrin AYDIN TAVUKÇU Mesut CEYLAN, Sinem COŞKUN, Kasım EKER, Ayşe AVLİ ALABANDA 2021.....	119
Anacleto D'AGOSTINO, Valentina ORSI THE 2021 EXCAVATION SEASON AT UŞAKLI HÖYÜK.....	129
H. Asena KIZILARSLANOĞLU, Marcello BARBANERA ELAIUSSA SEBASTE 2021 KAZI ÇALIŞMALARI: HEDEFLER VE SONUÇLARI.....	143
Aslı ÖZYAR, Elif ÜNLÜ, Serdar YALÇIN, Türkan PİLAVCI TARSUS-GÖZLÜKULE KAZISI 2021 YILI ÇALIŞMALARI.....	157

Asuman BALDIRAN	
IASOS KAZISI 2021 YILI ÇALIŞMALARI	173
Atilla ENGİN, Özgür ÇOMAK, Deniz Burak KİŞNİŞ	
HAMAÇ HÖYÜK KURTARMA KAZILARI 2021	195
Atilla ENGİN, Sabahattin EZER, Abdülhamit KAVAK, Aydoğan BOZKURT,	
Derya BOZKURT, Şenay DORUK ENGİN, Deniz Burak KİŞNİŞ	
OYLUM HÖYÜK 2021	215
Atilla ENGİN, Özgür ÇOMAK, Emrah ÖZDEMİR	
TAŞLIGEÇİT HÖYÜĞÜ KURTARMA KAZILARI 2021	233
Atila TÜRKER, Kenan SÜRÜL, Cahide Gizem TIRIL ÖZBİLGİN, Gamze Nur MERİÇ	
DOMBALAKTEPE KAZISI 2021: BAŞLANGIÇ RAPORU VE İLK SONUÇLAR	253
Aygün EKİN MERİÇ, Ali Kazım ÖZ, Nezihat KÖŞKLÜK KAYA,	
Fatih Hakan KAYA, Nihal KARDORUK, Yusuf KAHVECİ	
İZNİK ROMA TİYATROSU 2021 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI	269
Ayla SEVİM EROL, Serdar MAYDA, Tolga KÖROĞLU, Çilem SÖNMEZ SÖZER	
ÇORAKYERLER 2021 YILI ÇALIŞMALARI	289
A. Tuba ÖKSE, Mesut VURAL, Vehbi YURT, Azad GÜL	
AMBAR BARAJI – GRE FILLA (AMBAR I) 2021 KURTARMA KAZILARI	297
Ayşegül AYKURT, Kadir BOYÜKULUSOY, Umay OĞUZHANOĞLU	
ÇALTILAR HÖYÜK 2021 YILI KAZILARI	313
Aytaç COŞKUN	
AMBAR BARAJI 2021 YILI ÇALIŞMALARI	333
Aytaç COŞKUN	
SİLVAN BARAJI 2021 YILI KAZI ÇALIŞMALARI	357
Aytaç COŞKUN, Gamze HASDEMİR BOZKUŞ	
ZERZEVAN KALESİ 2021 YILI ÇALIŞMALARI	377

B. Ayça POLAT BECKS KREMNA KAZISI 2021 YILI ÇALIŞMALARI (İLK SEZON)	391
Bahadır DUMAN TRIPOLIS 2021 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI	405
Bilal SÖĞÜT, Tunç SEZGİN STRATONIKEIA VE LAGINA 2021 YILI ÇALIŞMALARI	425
Bilge HÜRMÜZLÜ, Göze ÜNER, Ahmet MÖREL, Mevlüt Nebi GÜMÜŞTEKİN, Gurbet KILINÇ, Burak SÖNMEZ, Hilal USLU SELEUKEIA SIDERA ANTİK KENTİ 2021 YILI TİYATRO SCENE BİNASI ÇALIŞMALARI	445
Birol CAN BLAUNDOS ANTİK KENTİ 2019-2021 ÇALIŞMALARI (İKİNCİ, ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ SEZON)	453
Bora UYSAL, Ali ÇİFÇİ ELBİSTAN KARAHÖYÜK VE HAMZATEPE KAZILARI 2021	471
C. Brian ROSE, Ayşe GÜRSAN SALZMANN GORDION 2021	481
Celal ŞİMŞEK LAODIKEIA BATI TİYATROSU ÇALIŞMALARI	493
Cesur PEHLEVAN, Yener BEKTAŞ, Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, Okşan BAŞOĞLU, Uğur DOĞAN, Ayhan YİĞİT, Ferhat KAYA, Ali AKBABA 2021 YILI YENİYAYLACIK FOSİL LOKALİTESİ KAZISI	513
Christof BERNIS, Christine ÖZGAN, Julien ZURBACH MİLET 2021 YILI ÇALIŞMALARI	523

STRATONIKEIA VE LAGINA 2021 YILI ÇALIŞMALARI

Bilal SÖĞÜT*

Tunç SEZGİN

Muğla ili, Yatağan ilçesi, Eskişehir mahallesinde yer alan Stratonikeia antik kentinde ve Turgut mahallesinde bulunan Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda 2021 yılında kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmaları ile rölöve, restitüsyon ve restorasyon çizimleri yapılmıştır. Bunlara ilave olarak farklı dönemlere tarihlenen yapıların temizliği, mimari blokların tasnifi ve çevre düzenlemesi ile ilgili faaliyetler de gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bir bölümü Muğla Müze Müdürlüğü başkanlığında, bir bölümü ise Bakanlık yetkili uzmanları ile yürütülmüştür. Yapılan çalışmalara farklı üniversitelerden öğretim elemanı, uzman ve öğrencilerin yanı sıra işçilerden oluşan bir ekip katılmıştır¹. Bu yılki çalışmalar, ağırlıklı olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu, Güney Ege Kalkınma Ajansı, Yatağan Kaymakamlığı, Yatağan Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi² ve İş Bankası³ tarafından maddi olarak desteklenmiştir.

Stratonikeia ve Lagina'da gerçekleştirilen kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmalarının dışında, kent içinde ve müzelerde Stratonikeia buluntusu eserler ile ilgili tez ve yayına yönelik olarak katalog çalışmaları ve araştırmalar da sürdürülmüştür⁴.

* Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE, bsogut@pau.edu.tr.

Arş. Gör. Tunç SEZGİN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Pamukkale-Denizli/TÜRKİYE, tsezgin@pau.edu.tr

- 1 Bu yıl Denizli Pamukkale, Konya Selçuk, Aydın Adnan Menderes, Eskişehir Anadolu, Ankara Hacı Bayram Veli, Muğla Sıtkı Koçman, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Samsun Ondokuz Mayıs, İzmir Ege, Niğde Ömer Halis DEMİR, Afyon Kocatepe ve Isparta Uygulamalı Bilimler üniversitelerinden Arkeoloji, Restorasyon, Sanat Tarihi, Mimarlık, Epigrafi, Tarih, Kimya, Zoolog, Botanik, Jeoloji ve Antropoloji alanlarında çalışan öğretim elemanı, uzman ve öğrenciler katkıda bulunmuşlardır. Çalışmalarımız bir dönem Muğla Müzesi ile birlikte restorasyon ve temizlik şeklinde devam etmiştir. Sonrasında kazılar da başlamış Bakanlık Yetkili uzmanları olarak Muğla Müzesi'nden Arif Küçükçoban ve Hatay Müzesi'nden Serdar Kostak çalışmalarınıza katılmışlardır. Kazıya katılan ve emeği geçen tüm ekip üyelerine ve Bakanlık Yetkili uzmanlarına tekrar teşekkür ederim. Kentteki çalışmaları destekleyen ve bizleri yalnız bırakmayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu'na, Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)'na, Muğla Valiliği, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB)'na, Yatağan Kaymakamlığı'na, Yatağan Belediyesi'ne, Pamukkale Üniversitesi'ne ve İş Bankası'na şükranlarımı sunuyorum.
- 2 "Stratonikeia Bouleuterionu ve Çevresindeki Yapıların Konservasyon ve Araştırılması" adlı çalışmalar Pamukkale Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2019KRM008 numaralı proje ile desteklenmiştir. Verdikleri destekler için Pamukkale Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ahmet Kutluhan ve Bilimsel Araştırma Birimi Koordinatörlüğü'ne çok teşekkür ederim.
- 3 Stratonikeia'da Kuzey ve Batı caddelerinin birleşme yerine yakın yerde bulunan ve kazı yapılmadığı için kesin tanımlanmamış olan yapı ile ilgili olarak İş Bankası ile 5 yıllığına sponsorluk anlaşması imzalanmış ve bu protokol Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.01.2021 tarih ve 1069464 sayılı yazısı ile uygun görülmüştü. Bu protokol kapsamında alanda kazı ve konservasyon çalışmalarına başlanmıştır.
- 4 Gösterdikleri yakın ilgi ve yaptıkları yardımlardan dolayı başta Muğla Müze Müdürü Gülnaz Savran olmak üzere, Milas ve Bodrum Müze Müdürleri ve uzmanlarına çok teşekkür ederim.

1-STRATONİKEİA ÇALIŞMALARI

Bu yıl içerisinde kuzey ve batı sütunlu caddeler, kuzey şehir kapısı, tiyatro ve *latrina* ile kuzey ve batı caddelerinin birleşme noktasında kazı ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Bunlara ilave olarak köy meydanındaki⁵ (Resim: 1). Semerci Ömer Evi, Marangoz Muhsin Saygın Evi, *latrina* ve *bouleuterion* yapılarında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması ve bunlara yönelik revizyon projeleri ile ilgili çizim çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha önce kamulaştırma kararı alınan köy meydanındaki dükkanlar ve evlerden kazı başkanlığına teslimi gerçekleştirilen parsellerdeki yapılar ile ilgili temizlik, projelerinin hazırlanması ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Semerci Ömer Evi⁶ ve *latrinada*⁷ Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan projeye uygun olarak konservasyon ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1.1 Latrinada Yapılan Çalışmalar

1.1.1 Kazılar

Latrinanın kazısına, geçen yıl kalındığı yerden devam edilmiş ve çalışmalar bu yıl tamamlanarak, *peristilli* olan yapının planı ortaya çıkarılmıştır⁸ (Resim: 2). Çevresini kalın bir duvarın çevrelediği yapının girişleri, kuzeydoğu köşenin doğu kısmında ve batı duvarı orta kısmında yer almaktadır. Bunlardan ilk ve orijinal olan kuzeydoğu köşedeki olup, girişi çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır. Zemindeki her iki kenardaki aşınmalara göre daha çok kişinin buradan giriş çıkış yaptığı anlaşılmıştır. Yapının dört yönünde oturma yerleri ve altında atık kanalı, oturma yerinin önünde temiz su kanalı bulunmaktadır. Temiz su kanalının suyu kuzeydoğu köşedeki mermerden oyulmuş bir rezervuar alanına toplanıp, burada doğu ve güney yönlerine olmak üzere iki yönden dağıtıldığı belirlenmiştir. Bu temiz suların tamamı en sonunda, kuzeydoğu köşedeki girişin bulunduğu yerden atık kanalına akmaktadır. Atık kanalının eğimi de temiz su kanalında olduğu gibi kuzeybatı köşeden başlamakta ve güney ile doğu yönde devam ederek güneybatı köşedeki kanalizasyona ulaşmaktadır.

Latrinada oturma yerlerine ait iki farklı mermer blok bulunmuştur. Bunlardan kalın olanların güneydoğu köşede *in-situ* olarak tespit edilen örnekler olması, ince olanın önceki döneme ait bloklar olabileceğini göstermiştir. Toplam 92 kişinin aynı anda kullanabildiği anlaşılan *latrinanın* oturma yerlerinin köşe kısımlarının mermer, orta bölümlerin de ahşaptan

5 Burada yerleşimin aşağı kent Erken Hellenistik sur siteminin batı duvarları mevcut haliyle korunmuş ve Menteşe Beyliği Döneminden Selçuk Hamamı, Menteşe Beyliğinden günümüze aşamaların görüldüğü Şaban Ağa Camii, Onuncu Yıl Anıtı, Ali Aydın Evi ve Köy Kahvesi'nin restorasyonu yapılmıştır.

6 Semerci Ömer Evi'ndeki restorasyon çalışmaları Muğla Valiliği Yatırım ve İzleme Koordinasyon Başkanlığı tarafından desteklenmiştir. Kentteki restorasyon ve kamulaştırmaya yönelik destekleri için Muğla Valisi Sayın Orhan Tavlı ile Yatırım ve İzleme Koordinasyon Başkanlığı'ndaki tüm emeği geçenlere çok teşekkür ederim.

7 *Latrinadaki* konservasyon ve restorasyona yönelik uygulamalar, Türk Tarih Kurumu tarafından desteklen proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu konuda emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

8 *Latrina* tipleri için bkz. R. Neudecker, *Die Pracht Der Latrine*, München, 1994, 40.

yapılmış olabileceği düşünülmektedir⁹.

Latrinarın orta bölümünde oluşturulan *stylobat* üzerinde her yöne dört sütun gelecek şekilde 4x4 olmak üzere toplam 12 sütun ile *peristasis* oluşturulmuştur¹⁰. *Peristasis* sütunları *postamentli* Attik-İon kaideli, yivsiz gövdeli ve Korinth başlıklı olarak yapılmıştır. Ancak daha sonra bazı kompozit sütun başlıklarının da eklendiği görülmektedir. Üst yapısı ise üç faskialı arşitrav, dış bükey profilli ve kıvrık dal bezemeli friz ve dış sırası ile konsollu korniş bloklarından oluşmaktadır.

Peristil orta kısmı havuz ve buradaki harç izlerine göre zeminin mozaik olduğu düşünülmektedir. Havuzun suyu batı duvarı orta kısmından gelen boru ile doldurulmakta ve kuzeydoğu köşeden doğu yönünde, girişin olduğu yere yakın bir kanal aracılığı ile tahliyesi yapılmaktadır. Bu boşaltım sistemi, temiz su kanalı ile aynı alandan atık kanalına ulaşmaktadır.

Dış duvarlarının kalınlıklarında farklılıklar görülen *latrinarın* güney ve batı duvarı ortalama aynı genişlikte yapılmıştır. Doğu duvarı Roma Hamamı-1'in *palestra* giriş-çıkış merdivenine kadar olan duvarına yaslanmış ayrı bir duvar şeklindedir. En kalın dış duvar ise ortalama 1,15 m. genişliği ile kuzeyde yer almaktadır. Burada Batı Cadde portik arka duvarı aynı zamanda *latrina* duvarı olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle bu duvar daha kalın ve güçlü bir örgüye sahiptir. Batı Cadde portik kısmından sonra bir kapı ile koridora girilmekte ve bu bölümden batıya dönülüp *latrinarın* kuzeydoğusundaki merdivenden inilerek Roma Hamamı-1'in *palestra* kısmına geçilmektedir¹¹.

Geç Hellenistik Dönemden Geç Antik Çağı içlerine kadar buluntunun ele geçirdiği *latrina*, uzun süreli bir kullanım ve buna bağlı olarak yeni ilaveler ile değişikliklerin yapıldığı dikkati çekmektedir. Daha uzun süreli bir kullanım ise batı bölümde tespit edilmiştir. Batı bölümünde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre alanın M.S. 2. ve 3. yy. ile sonrasında¹² girişin eklendiği ve Geç Antik Çağda kullanılmış olabileceğinden söz edilebilir. *Latrina* işlevini yitirdikten sonra Beylikler Döneminde, bu kısımda yapılan kazılar sırasında görülen izler ve kalıntılara göre kullanımın devam ettiği anlaşılmaktadır. Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi ile ilgili olarak ezme taşının yalak gibi kullanılması dışında, alanda kesinleşmiş bir yapı veya mekan planı ortaya çıkarılamamıştır. Gelecekte yapılacak kazılar sonucunda bu kesinleştirilebilir. Ancak bu yapının genişlediği alanın büyük bir kısmı yolun altına doğru devam ettiğinden, bu kısmının kazılması yakın zamanda mümkün görülmemektedir.

9 Bu konudaki öneri için bkz. B. Söğüt, "Stratonikeia ve Lagina 2019-2020 Yılı Çalışmaları", Ed. A. Özme, 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları, Cilt 1, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2022 (2022a), 328.

10 *Latrinarın* peristili içten içe 6,80x6,06 m., dıştan dışa ise 8,75x8,00 m. ölçülerinde, kareye yakın bir şekilde ve 4x4 sütunlu olarak yapılmıştır (Söğüt 2022a, 328).

11 Benzer şekilde *latrinaların* kentlerin merkezinde hamamların bulunduğu alanda konumlandırılmıştır. Bu konuda bkz. Ç. Öner, "Phaselis *Latrinası* ve Antikçağda Tuvalet Kültürü", *Phaselis* V, 2019, 381.

12 Benzer şekilde M.S. 3. yy kullanımı ve dolgu ile ilgili veriler, *latrina* güneyindeki lahit koridorunda da tespit edilmiştir. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Söğüt 2022a, 328.

Latrina pis su kanallarında yürütülen çalışmalarda ise kanalların kuzeydoğu köşeden güneye ve doğuya doğru eğimin devam ettiği ve en derin kanalın güneyde yer aldığı görülmüş ve en sonunda kanal içerisindeki tüm atıkların güneybatı duvar içerisinde yer alan kanalizasyona tahliye edildiği anlaşılmıştır. Kanallar içerisinde yapılan seviye indirme çalışmalarında bronz sikkeler ve iğne, kemik iğne, pişmiş toprak ağırlık ve ağırşak, taş ve kemik ağırşak, pişmiş toprak kase ve kandil aparatı bulunmuştur. Bunların yanı sıra günlük sofraya kaplarına ait profil, profilsiz, sırlı ve sırsız olmak üzere pişmiş toprak seramik parçaları ele geçirilmiştir. Ayrıca farklı tiplere ve profillere sahip Geç Antik Çağa ait cam kandil parçaları ile birlikte *latrinanın* doğu ve güney duvar iç cephelerinde izlerine rastlanan yeşil, sarı, bordo, siyah, gri, mavi ve turuncu renklerin hakim olduğu bezemeli fresk parçalarına rastlanmıştır.

Ele geçirilen buluntu ve yapılan tespitlere göre Geç Antik Çağ sonlarına kadar insanların kullandığı *latrina* yapısının, pis su kanalları içerisinde çıkan pişmiş toprak ve diğer eserlerin tarihsel dağılımına bakıldığında, sınırlı sayıdaki Geç Hellenistik ve Roma dönemlerine ait eserler dışında tespit edilen diğer buluntular M.S. 4-7. yy. lar aralığına tarihlendirilmektedir. Önceden var olan *latrinanın* M.S. 4. yy. başlarından itibaren tekrar faaliyete geçerek M.S. 7. yy. a kadar kent halkı tarafından yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Batı Caddesi üzerinde bulunan kilise ve kentin diğer tarafındaki tespitlere bağlı olarak buradaki kullanımın M.S. 615 yıllarına kadar devam etmiş olabileceği düşünülmektedir¹³.

1.1.2 Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları

Konservasyon ve restorasyon çalışmaları öncesinde, *stylobat* altında yer alan blokaj duvarındaki çökme ve kırılmalar nedeniyle, sökümleri çalışmaları yapılmıştır. Bu aşamada, seviyesi bozulmuş ve kırık durumda olan toplamda 27 adet *stylobat* bloğu¹⁴, 10 adet kaide alandaki yerinden kenara alınmıştır. Yapılan kazılar sonucunda sağlam blokaja ulaşılmasının ardından çift sıra duvarlı ve arası taş ve kireç harcı dolgu blokaj orijinal seviyesine kadar örülmüş ve eş zamanlı olarak kırık durumdaki blokların restorasyonları yapılmıştır. Kuzeybatı köşede *in-situ* durumda bırakılan 1 numaralı *stylobat* referans alınarak, sağlamlaştırma işlemleri tamamlanan diğer *stylobat* blokları teraziyleme işlemleriyle birlikte, kuzeybatı köşe bloğundan itibaren sırasıyla özgün yerlerine yerleştirilmiştir. Devamında üst yapıyı taşıyabilecek ve tehlike oluşturmayacak durumdaki sütun kaideleri sağlamlaştırma işlemlerinin ardından *stylobat* üzerindeki yerlerine konulmuştur. *Peristasiste* toplam 12 sütuna ait *postamentli* Attik-İon kaideler, gövdeler ve başlıkları buluntu durumu ve ölçülerin uyumuna bağlı olarak, sağlamlık analizlerinin sonuçlarına göre farklı yüksekliklerde yerleştirilmiştir. Analiz ve test sonuçları iyi çıkan sütunların tamamı yerine konulmuştur. Ancak orijinal yerinde taşınma

13 Bu dönemde Stratonikeia'daki yerleşim alanlarında ciddi bir küçülmenin varlığı da yapılan kazılardan bilinmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. B. Söğüt, "Geç Antik Çağda Stratonikeia", Ed. C. Şimşek-T. Kaçar, *Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1, Geç Antik Çağda Lykos Vadisi ve Çevresi*, İstanbul, 2018, 435. Ayrıca Kuzey Şehir Kapısı önündeki Geç Antik Çağ yapısından, bu yıkım tarihinin M.S. 615 yılı olabileceği sonucu çıkmıştır. Bunlar ile ilgili değerlendirme için bkz. Söğüt 2022a, 330.

14 *Stylobat* bloklarına 28 adet numara verilmiş, ancak 1 numaralı blok *in-situ* olarak özgün yerinde bırakılmıştır.

riski olan bazı gövde parçalarından küçük olanlar kaide üzerinde biraz daha büyük olanlar ise zemine yatırılarak sergilenmiştir. Böylelikle peristile ait sütunlar batıdan doğuya doğru farklı kademeler halinde restore edilmiştir.

Sütunları sabitlenen yapının Korinth ve kompozit olmak üzere iki farklı düzene ait devşirme kullanıma sahip başlıkları proje kapsamındaki özgün yerlerine yerleştirilmiştir. Çalışma sonucunda 3 kompozit, 5 Korinth düzendeki 8 adet başlık sütunların üzerindeki yerlerini almıştır (Resim: 3).

Üst yapıya gelindiğinde ise 1 tanesi yeni olmak üzere 5 adet arşitrav, 9 adet friz ve 8 adet korniş bloğu yapı üzerindeki özgün yerlerine yerleştirilmiştir. Yatay taşıyıcı eleman olan bu gruptan arşitrav ve frizler, birbirlerine paslanmaz krom-çelik kenetler ile sabitlenmiştir. Bloklar terazi işlemleri sırasında kurşun ve onarım harcı ile desteklenmiş, bloklar arasındaki boşluklar ise onarım harcı ile kapatılmış ve yapının anastylosis ağırlıklı restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 4).

1.2 Kuzey Şehir Kapısı Restorasyon Çalışmaları

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Güney Ege Kalkınma Ajansı¹⁵ (GEKA) ve Türk Tarihi Kurumu projeleri kapsamında, Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun kararlarına uygun olarak kuzey şehir kapısı ve sütunlu caddeye yönelik restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sütunlu caddede konservasyon ve kısmi restorasyon çalışmaları tamamlanmış, kuzey şehir kapısının ise doğu ve batı giriş kemer ayaklarının taç (üzengi) seviyesine kadar anastylosisi yapılmıştır. Kapının görsel bakımdan anıtsallığının vurgulanabilmesi için kemer sisteminin de ayağa kaldırılması planlanmış ve bu doğrultuda gerekli araştırma ve ölçümlerden sonra kemer ayaklarında statik olarak bir engel olmadığı tespit edilmiştir. Kemer sisteminin yapılmasına başlanılmış ve bitirilmiştir. Koruma ve onarım çalışmalarında minimum müdahale, maksimum koruma ile ulusal ve uluslararası koruma ilkelerine uygun olarak müdahale kararları belirlenmiş, belirlenen kararlarda; bakım, sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, temizleme, yeniden yapım ve anastylosis uygulamalarına yer verilmiştir. Çok zorunlu olan durumlarda yeni malzeme kullanılmıştır. Böylece her iki giriş ve önündeki meydan ile çevresindeki sütunlar ve kuzey cadde bir bütünlük oluşturmuştur (Resim: 5).

Kuzey şehir kapısının iki girişi ve arasındaki *nymphaeum*, Lagina Hekate ve Zeus Panamara kutsal alanlarından gelen kutsal yolların kente ulaştığı, kuzey suru üzerinde yer almaktadır¹⁶. Kuzeydeki nekropol alanından gelen kutsal yolun birleştiği kuzey şehir kapısı hem giriş özelliği hem de antik döneme özgü törensel niteliği sebebiyle kentte önemli bir yere

15 Kuzey Şehir Kapısı çalışmaları üç ayrı kurumun desteği ile gerçekleştirilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü desteği ile yapılan Kuzey Şehir Kapısı kazılarının ardından, Yatağan Kaymakamlığı ile birlikte yürüttüğümüz, TR32/18/TUR/0028 numaralı Stratonikeia ve Lagina Bölgelerinin Turizme Kazandırılması ile Turistik Cazibenin ve Turizm Ekonomisinin Canlandırılması” adlı proje kapsamında kemer ayakları, Türk Tarih Kurumu desteği ile de her iki girişin kemerlerinin restorasyonu tamamlanmıştır. Destek olan tüm kurumlara çok teşekkür ederim.

16 Söğüt-Gümeli 2021, 13-14.

sahiptir¹⁷ (Resim: 6). Şehir kapısının batıda ve doğuda olmak üzere iki girişi ile bu girişler arasında da yarım yuvarlak formulu *nymphaeum* bulunmaktadır¹⁸. Yapı kompleksi iki girişiyle bu anıtsallıkta Anadolu örnekleri içerisinde tek olma özelliğini göstermektedir¹⁹. Kapının her iki dış cephesine gelen faskialı ve taçlı düzenlenen kemer bloklarının kilit taşları üzerinde farklı kabartmaların yerleştirilmiş olduğu, ele geçirilen mimari elemanlardan bilinmektedir²⁰.

Öncelikle doğu ve batı kemer ayaklarının üzerine geçici olarak demir profillerden kalıplar yerleştirilmiştir. Özgün kemer blokları içerisinde kırık ve sağlamlaştırması yapılabilir durumda olan bloklar paslanmaz krom nikel çubuklarla restore edilmiştir. Statik olarak bütünlüğün sağlanabilmesi amacıyla kırık ve parçası bulunamayan bloklarda ölçüler doğrultusunda pantograf yapılmıştır. Ayrıca prova çalışmaları esnasında tespit edilen eksik blokların yerine analizler doğrultusunda belirlenen doku ve bütünlüğe uygun yeni mermer blok taşlar imal edilmiş ve yeni blok taşlar özgün blokların ölçüsü doğrultusunda profilendirilmiştir. Yeni blok kullanımı zorunlu durumlarda tercih edilmiş ve bu çok sınırlı tutulmuştur.

Doğu girişine ait kemer sisteminin güney yönündeki yüksek kabartmalı kilit taşında strüktürel çatlak, şekerlenme, aşınma, malzeme kaybı ve yüzeysel renk değişimi olduğu gözlemlenmiştir. Kemer sisteminde önemli bir rolü olan kilit taşının bozulma durumu ve kemer sistemindeki yeri değerlendirildiğinde; taşın bünyesindeki kısmi strüktürel çatlağın kemer sisteminde yapısal risk oluşturacağı, özellikle yüksek kabartma olan kısımlardaki aşınma ve şekerlenmenin atmosferik etkenlerle ilerleyerek malzeme kaybına neden olacağı tespit edilmiştir. Bu tespitler doğrultusunda; kilit taşının özgün yerinde statik bakımdan risk oluşturacağı ve kentte Panamara Zeus Kutsal Alanı'nda yapılan boğa kurban töreni ile ilgili tek kabartma olmasına rağmen mevcut durumunu koruyamayacağı için uygun bir ortamda muhafaza edilip, gerekli konservasyon çalışmalarının yapılması sonrasında korunmasının mümkün olabileceğine karar verilmiştir. Bu nedenlerle doğu girişi kemer sisteminin tamamlanabilmesi için koruma altına alınan kilit taşının yerine uygun ölçülerde ve dokuya uygun yapısal özelliklere sahip kilit taşı imal edilmiş ve yeniden imal edilen kilit taşı provalar sonrasında kemer sistemine yerleştirilmiştir.

Demir kalıplar üzerine mevcut kemer blokları ile birlikte yeni blok taşlar vinç yardımı ile oturtularak özgün yerlerinde provaları yapılmıştır. Prova sonrasında kemer blokları tekrar restorasyon ilkelerine uygun olarak vinç yardımı ile özgün yerlerine yerleştirilmiştir²¹. Ke-

17 Söğüt 2019, 70-75.

18 Anastylosis çalışmaları sonucuna göre kuzey şehir kapısı, batı ve doğu giriş kapıları ve *nymphaeum* ile birlikte doğu-batı doğrultusunda 42,60 m. genişliğinde, zeminden itibaren kemer kilit taşının üst seviyesi dahil toplam 10 m. yüksekliğindedir.

19 Özdemir 2019, 142.

20 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Söğüt-Gümeli 2021, 13-14.

21 Çalışmalar sonucunda doğu giriş kapısının doğu-batı doğrultusunda genişliği 12,40 m. olup iki ayak arasındaki mesafe 5,87 m., kemer yayı yarıçapı 3 m.dir. Batı giriş kapısının doğu-batı doğrultusunda genişliği 12,20 m. olup iki ayak arasındaki mesafe 5,72 m., kemer yayı yarıçapı 2,92 m.dir.

mer bloklarının yerleştirilmesinin ardından blokların deprem gibi herhangi sarsıntıda yerlerinden oynamasını engellemek ve statik olarak sağlamlığını artırmak amacıyla, bloklar üst kısımlarından paslanmaz krom çelik dübel ve kenetler ile birbirine bağlanmıştır²². Ayrıca özgün kemer bloklarının kırık ve eksik kısımları ile derz arasındaki boşluklara sonradan sökülebilecek şekilde geri dönüşümlü inorganik agregalardan oluşan onarım harcı ile dolgu yapılmıştır²³. Bu uygulamada derz aralarında ve eksik kısımlardaki boşlukların zamanla toprak dolmasını ve bitki oluşumunu engellemek, ayrıca estetik bir görünüm kazandırmak amaçlanmıştır. Uygulamalar sonrasında demir kalıplar vinç yardımı ile dikkatli bir şekilde sökülüş ve çalışmalar tamamlanmıştır. Rölöve ve restitüsyon çalışmaları sonucunda saptanan özgün karakterlerinin korunması, zedelenmemesi önerilen restorasyon projesinin ana ilkesi olmuş ve bu ilke doğrultusunda minimum müdahale ve maksimum koruma ile ulusal ve uluslararası koruma ilkelerine uygun olarak çalışmalar yürütülmüştür (Resim: 13).

1.3 Batı Cadde Çalışmaları

Stratonikeia antik kenti içerisinde yer alan ve yazıtlarda *plateia*²⁴ olarak adlandırılan Batı Cadde, *gymnasionun* doğu duvarındaki *propylondon* başlayıp Roma Hamamı-1 ve *bouleuterionun* kuzeyinden geçerek doğu yönde devam etmektedir²⁵. Batı Cadde'nin batı girişinde ise *in-situ* olarak bulunan postamentli Attik-İon tipi kaideye sahip *gymnasionun propylonu* bulunmaktadır. *Propylondon* aşağı indikten sonra caddenin başladığı kısımda *gymnasion propylon* kilisesi yer almaktadır.

Farklı yıllarda yapılan kazı çalışmaları sırasında belirli bir kısmı açığa çıkarılan batı caddenin genişliği, *peristasis* hariç yaklaşık 10 m. olarak ölçülmüştür²⁶. 8,70 m. olarak ölçülen kuzey caddeden daha geniş olan batı cadde içerisinde kilisenin yanı sıra Doğu Roma Dönemine tarihlendirilen mezarlar ve üst seviyelerde ise 19-20. yy.a ait Osmanlı Dönemi evlerin varlığı tespit edilmiştir²⁷.

Batı Cadde içerisinde yapılan kazı çalışmaları daha önceki yıllarda caddenin batı ucunda ve doğu ucunda yapılmış, caddenin orta kısmında ise istimlak sorunu sebebiyle herhangi çalışma gerçekleştirilememiştir. 2020 yılında bu sorunun aşılması ile bu parsellerin doğu ve batı ucunda karşılıklı olarak kazı çalışmaları başlatılmıştır.

22 Dübel ve kenet yuvaları darbesiz matkap yardımı ile açılmış ve blokların özgün yapısı korunmuş olup dübel ve kenetler yuvalarına sabitlenmiştir.

23 Dolgu harcı içerisinde yıkanmış dere kumu, hidrolik kireç ve kaymak kireç kullanılmıştır.

24 M. Aydaş tarafından caddenin *plateia* olarak adlandırıldığı ile ilgili öneri için bkz. M. Aydaş, "Stratonikeia Klasik Filoloji, Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Çalışmaları", 610; B. Söğüt, "Stratonikeia 2013 Yılı Çalışmaları", 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı-3*, 2015, 597-622 içinde.

25 C. Daşbacak-B. Yılmaz, "Batı Cadde Çalışmaları", 450; B. Söğüt, "Stratonikeia 2012 Yılı Çalışmaları", 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı-3*, 2014, 448-464 içinde.

26 Söğüt 2019, 84.

27 Söğüt 2015, 499.

Caddenin kuzey kısmında 1177 parseldeki çalışmalar sırasında Doğu Roma ve Beylikler dönemlerine tarihlendirilen kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7). Bu kalıntıların devam edip etmediğini görmek maksadıyla seviye indirme çalışmaları belli bir kotta devam etmiştir. Daha önce bir kısmı ortaya çıkarılan duvar sıraları takip edilerek yeni yapıların varlığı anlaşılmıştır. Ortaya çıkarılan bu yapıların duvarları, taş ve tuğla kullanımının yanı sıra yine batı caddeye ait taşıyıcı ve üst yapı blokların kullanımı ile inşa edilmiştir. Ancak bulunan duvarlar tam bir mekân oluşturmamaktadır. Bu nedenle tam bir yapı ya da mekan planı çıkarılamamıştır. Bu kısımda bulunan taş döşemeler ve alanda ele geçirilen sikke buluntuları ve diğer tespitler bütün olarak değerlendirildiğinde, bu kalıntıların Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerine ait olabileceği anlaşılmıştır.

Çalışmaların devamında, doğu bölümde caddenin zemin kısmına kadar kazı çalışması yapılmıştır. Olasılıkla depremlerin etkisiyle güney peristasisine ait olan mimari bloklar orijinalde olduğu şekilde sırasıyla kuzeye doğru devrilmiştir²⁸. Bloklar kaldırıldıktan sonra devrilen blokların etkisiyle zemin döşemesinin tahrip olduğu tespit edilmiştir. Aynı alanda kuzey peristasisine ait devrilmiş olduğu şekilde ele geçirilen sütunlar bulunurken, aynı alana ait üst yapı elemanlarının bazılarının düşme sırasının bozulduğu ve blokların karıştırıldığı da görülmüştür. Bunlar, alandaki sonraki kullanımlarda yapının geldiği bölümlerde düzenlemeler yapıldığı ve bu nedenle bazı mimari blokların yerlerinden kaydırılarak belirli bir sıraya konularak yeni inşa edilen yapıların temelini oluşturulduğu belirlenmiştir. Bu kısımdaki seviye indirme çalışmalarının cadde zemin seviyesine ulaşmasının ardından, sırası ve düştüğü yeri belli olmayan bloklar vinç yardımı ile tasnif alanlarına taşınmıştır. Düştüğü gibi bulunan üst yapı elemanları ise olduğu şekli ile cadde kenarında sıralanmıştır.

Caddenin kuzey ve güney her iki *peristasisine* ait taşıyıcı ve özellikle üst yapı elemanlarının deprem sebebiyle kanalizasyon kapakları üzerinde düşmeleri, bu kısımlarda daha çok tahribata sebep olmuştur. Bu nedenle bazı blokların birleştirilemeyecek şekilde çok parçalandığı görülmüştür.

Batı caddenin güney kenarında 1180 numaralı parselde doğru devam eden yol ve ortasında kanalizasyon hattı bulunmuştur. Bu batı caddeden güneye ayrıldığı kesin olarak bilinen yollardan birisini oluşturmaktadır. Bu yol güzergahı, ana caddeye bağlanan ve 1180 numaralı parsel içinde bulunan *in-situ* giriş kapısının batısından geçmektedir. Yolun Batı Caddeye yakın kısmında, doğu ve batısında aynı özelliklere sahip duvar sırası korunmuş durumdaydı. Bu duvarların doğu ve batı devamlarında ise girişleri caddeye doğru açılan, bazılarının zeminde mozaik olduğu anlaşılan mekanlar bulunmaktadır.

Sokak ortasındaki kanalizasyonun üzeri ise çoğunluğu kireç taşı blokların tekrar kullanımından oluşan, büyük mermer bloklarla kapatılmıştır. Kanalin batı cadde içerisinde kalan kısmın kapakları ise daha önceki dönemlere ait mermer bloklardır. Güney yolu üzerindeki

28 Depremin etkisiyle yıkılan bloklar Dor düzenine aittir. Dor düzeninde yer aldığı sıra ile arşitrav, friz ve korniş blokları gelecek şekilde devrilmiştir. Ancak sütun tamburları ve başlıklar bu kısımda yer almamaktadır.

kanalın güney peristasis ile birleştiği yerde rampa yer almakta ve bunun Batı Cadde'den güneye doğru geçişleri kolaylaştırmak maksadıyla yapıldığı düşünülmektedir²⁹. Rampanın hemen batısında dikey bir künk görülmektedir. Etrafı harç kullanılarak tuğla ile örülen künk önünde mermer *labrum* parçaları yer almaktadır. *Labrum*un bazı parçalarının bulunduğu yerde, parçanın üzerine oturduğu zeminin bir kısmı korunmuş halde ele geçirilmiştir. Bu kısım da yine harç kullanılarak tuğla ile düzenlenmiştir. Bunlar Batı Cadde kenarında, iki yolun birleştiği sokak dönüşüne yakın köşede, küçük bir çeşmenin varlığını göstermektedir.

Batı cadde yapılan kazılar esnasında, küçük buluntuların yanı sıra bir tanesi tam ve yüz üstü düştüğü şekilde bulunan M.S. 5. yy.a ait tam bir heykel ile aynı tarihlere ait bir heykelin belden aşağı kısmı ele geçirilmiştir. Bunun dışında sadece gövde kısmı ele geçirilen bir torso bulunmuştur. *In-situ* olmamakla birlikte aynı alanda bazıları Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılmış, üzerinde Grekçe yazıların yer aldığı heykel kaideleri ve başka yazıtlar da bulunmuştur.

Bu alanda yapılan kazılarda dağınık bir halde, üzerinde tanrılar ile ilgili sahnelerin yer aldığı figürlü Korinth *anta* ve kemer ayağı başlıkları bulunmuştur. Bunların benzerleri daha önceki yıllarda ele geçirilmiştir. Bu yıl ve önceki yıllarda ele geçirilen figürlü Korinth başlıklarının ait olabileceği bir yapı kalıntısı, şimdilik tespit edilememiştir. Ayrıca cadde zemini ve kenarındaki oturma basamakları üzerine kazınmış olan oyun ve farklı amaçları içeren grafitiler de tespit edilmiştir (Resim: 8).

1.4 Batı Cadde Bizans Dönemi Hamamı Çalışmaları

Batı Cadde'nin doğusunda, Kuzey Cadde ile birleşme yerine yakın bir konumda, cadde üzerinde inşa edilmiş küçük bir hamam yapısı önceki yıllarda tespit edilmişti. Hellenistik, Roma ve Geç Antik Çağa ait yapı kalıntılarının bulunduğu bir konumda yer alan, cadde üzerine doğu-batı yönünde inşa edilen hamam yapısında kazılara devam edilmiştir.

Hamam yapısının kazısı tam olarak bitirilemediği için planı kesinleşmese de bulunan kalıntılara göre yapının girişinin doğudan olduğu, küçük bir ılık ve sıcaklık bölümünden sonra batıda ateşlik bölümünün ve üzerine su deposunun yerleştirildiği bölüm belirlenmiştir³⁰ (Resim: 9). Yapı içinde seviye inme ve çevresinde kazıların genişletilmesine devam edilmektedir.

Yapılan çalışmalar sonucunda hamamın doğu-batı yönünde girişten odunluk kısmına kadar olan bölümünün planı belirlenmiştir. Yapının kuzeydoğu köşesine yakın doğu kenardan girişin³¹ sağlandığı, 1,75x3,40 m. ölçülerindeki ılıklık bölümü kuzey-güney yönünde dik-

29 Araç geçişi olarak kastedilen atlı arabalar olmamalıdır. Çünkü zeminde buradan araba geçtiğine dair izler mevcut değildir. Peristasisin güneyinde dükkân yapılarının varlığı düşünüldüğünde ve bu kısmın 1180 numaralı parselde yer alan kapı ile aynı aksta olması, rampanın, her hangi bir basamak olmadan düz ayak geçişini kolaylaştırması için yapılmış olması muhtemeldir.

30 Antik dönemde hamamlar ve yıkanma kültürü hakkında geniş bilgi için bkz. F. Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, Çev.: E. Erten, İstanbul, 2006.

31 ılıklık bölümünden sıcaklık bölümüne açılan kapı eşiği 0,74x0,95 m. ölçülere sahip olup, 496,03 m. kot seviyesinde tespit edilmiştir.

dörtgen bir mekandan oluşmaktadır. Ilıklık bölümünün batı duvarı güney kenarındaki bir kapıdan, 3,10x3,47 m. ölçülerindeki kareye yakın planlı sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümünün kuzey duvarının orta bölümünde dikdörtgen bir niş vardır. Hamamın girişteki ilıklık ve bundan sonra geçiş sağlanan sıcaklık bölümünde yapılan çalışmalar sırasında, *hypocaust* sitemine³² ait ve kare şeklinde pişmiş toprak *plaeler*³³ bir kısmı açığa çıkarılmıştır. *Plaeler*in büyük çoğunluğu pişmiş toprak kare şeklindeki tuğlalardan oluşmasına rağmen, alanda bulunan 3 adet sütüncü de olasılıkla aynı işlevde alan içerisinde kullanılmış olmalıdır. *Plaeler*in hemen yanında, olasılıkla *plaeler*in üst kısımlarına kapatılan ve hamam zeminini oluşturan, çoğunluğunu kayrak taşların oluşturduğu plakalar halinde taşlara ait parçalar bulunmuştur. Bunlar hamamın ilk yıkılması esnasında ve sonrasında zaman içerisinde kırıldığından küçük parçalar halinde ele geçirilmiştir.

Hamam zemin altı seviyesinde, sıcaklık kısmı batı duvarı ortasından, tuğla tonozlu bir açıklık ile ateşlik bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Ateşlik bölümü üzerinde ise kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir alan içinde su deposu bulunmaktadır. Su deposu zeminindeki kireç katmanlarına göre alanın uzun bir süre su depolamak için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ateşlik bölümünden tuğla tonozlu bir geçiş ile odunluk kısımlarına bağlantı sağlanmıştır. Batıdaki mekandan odunun atıldığı ve ateşin yandığı, böylece hamam suyu ile iç kısmının ısıtılmasının sağlandığı bölüm burasıdır.

Hamamın batı ve güneyindeki çalışmaların belirli bir seviyede tamamlanmasının sonucunda yapının bu yöne doğru genişlemediği kesindir. Ancak hamamın kuzey ve doğu bölümlerinde, bu yapı ile ilişkili mekanların olup olmadığı ve var ise bunların yapı ile ilişkileri kazılar sonucunda açığa çıkacaktır. Mevcut kalıntılara göre yapının ana mekanlarının doğu-batı yönünde sıralandığı ve burasının küçük bir hamam olduğu anlaşılmıştır.

Hamamın sıcaklık bölümünde 495,73 m. kot seviyesinde, ilıklık bölümünde ise 495,85 m. kot seviyesine inilmiştir. Burada tam zeminine ulaşılmamış olmakla birlikte, mekanların içinde yapılan çalışmalarda taş, metal eserler ile pişmiş toprak profilili, profilsiz, sırlı ve sırsız seramik parçaları ile kiremit ve tuğla parçalarına rastlanmıştır.

Hamamın ilıklık ve sıcaklık bölümlerinde, inilen seviyeye kadar ele geçirilen örneklerin yoğun olarak Orta-Geç Bizans Dönemine ait sırlı seramikler olduğu gözlenmektedir. Bulunan sırlı seramik grupları arasında; Ege tipi ince kazıma bezemeli seramikler³⁴, Ege tipi kalın

32 *Hypocaustum* tabanı, kısa ve birbirine yakın yerleştirilmiş “minik payeler” tarafından taşınarak bir tür “asma kat” oluşturmaktadır. *Hypocaust* sisteminde alevler hiçbir zaman tabanı taşıyan küçük sütunların yer aldığı döşeme altına ulaşmaz. Taban ancak ocaktan çıkan sıcak hava ve gazların dolaşımı ile ısıtılır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yegül 2006, 88-91.

33 Kare şeklinde pişmiş toprak *plaeler* 0,31x0,31, 0,32x0,32 ve 0,33x0,33 m. ölçülerinde değişiklik göstermektedir.

34 F. A. Waage, “The American Excavations in the Athenian Agora, First Report: The Roman and Byzantine Pottery”, *Hesperia* 2, 1933, 309-313, Fig. 8.d (Atina); Morgan 1942, 130, Fig. 104 (Korinth); Wartburg 2003, 153-154, Fig. 2.1.3 (Paphos); M. Öztaşkın, *Stratonikeia ve Lagina Kazılarında Bulunan Bizans Seramikleri* (2008-2010), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2013,

kazıma bezemeli seramikler³⁵, yeşil lekeli seramikler³⁶ ve Zeuksippus tipi örnekler³⁷ olup bunlar M.S. 12. yy.ın ortası- M.S. 13. yy.ın ortalarına tarihlenmektedir (Resim: 10). Sırlı seramik örnekleri tabak, kase, çanak gibi daha çok açık kaplardan oluşmaktadır.

Mevcut seviyeye göre yapının kesin inşa tarihi belirlenmemiştir. Plan olarak Osmanlı Dönemi hamam yapılarına benzese de şu an için ele geçirilen küçük eserler yoğun olarak Bizans Dönemini, seramik verileri ise bu dönem içerisindeki M.S. 11-13. yy. aralığını göstermektedir. Bunlarda bize yapının bu tarihlerden öncesine ait olduğunu ortaya koymaktadır. Hamamın doğusundaki Hellenistik ve Roma Dönemi yapılarında, ağırlıklı olarak Geç Antik Çağ düzenlemesinin yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Şimdilik yapılan çalışmalar ve elde edilen buluntulara göre hamamın M.S. 4.-5. yy.da, çevresindeki diğer yapılardaki düzenlemeler esnasında inşa edildiği ve Geç Antik Çağ içinde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

2 -LAGİNA ÇALIŞMALARI

Lagina Hekate Kutsal Alanı yakın çevresinde bu yıl yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak blok düzenlemeleri, Hekate Tapınağı'nda röhlöve ve restitüsyon çizimleri ile kuzey *stoa*da restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kutsal alan içerisinde, kuzey *stoa*da, Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan projeler doğrultusunda uygulamalar yapılmıştır³⁸.

Lagina Hekate kutsal alanı 113x150 m. ölçülerinde geniş bir alanı kapsamaktadır³⁹. Burada kutsal alana giriş ve çıkışların yapıldığı *propylon* ve *pylon*lar, tapınak, altar, *stoa*, Hekate haricinde tanrı/tanrıça ile imparatorlar adına yapılmış *naiskos*lar, törenleri izlemeye gelenlerin oturduğu basamaklar ve anıt sütunlar bulunmaktadır. Bizans Döneminden kiliseler ve Cumhuriyet Döneminden bir bağ evi burada varlığı bilinen yapılar arasındadır⁴⁰.

Kuzey *stoa*, kutsal alanının kuzeyinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır (Resim: 11). Doğu ve güney *stoa* ile birlikte planlanmış, U şekilli, tek nefli ve tek katlıdır.

314, Lev.12, 122-124 (Stratonikeia); M. E. Armağan, *Aigai (Aiolis) Kazısı Bizans Dönemi Seramik Buluntuları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2014, 104-108, Kat. No: 15-25 (Aigai).

35 Öztaşkın 2013, 306, 394, Lev. 9, 90-93 (M.S. 12. yüzyıl sonu-M.S. 13. yüzyıl başı); Armağan 2014, 110-112, Kat. No: 28-35, Tablo 4 (M.S. 12. yy.ın 2. yarısı-M.S. 13. yy.ın ilk çeyreği).

36 Öztaşkın 2013, 336, Lev.19, 222-224; Armağan 2014, 183-189, Kat. No: 223-239.

37 B. Böhlendorf Arslan, *Glasierte Byzantinische Keramik aus der Türkei, Teil I-III*, İstanbul, 2004, 503, Taf. 147, 752; F. İnanan, "Zeuksippus Tipi Seramikler ve Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Örnekleri", *Bizanslı Ustalar- Latin Patronlar: Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*, İstanbul, 2013, 59-76.

38 Lagina Hekate Kutsal Alanı kuzey *stoa* restorasyon işi, Yatağan Kaymakamlığı ile birlikte yürüttüğümüz proje kapsamında, Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) tarafından desteklenmiştir. Bu proje kapsamında bazı uygulamalar tamamlanamadığı için ek ödenek ise Muğla Valiliği Yatırım ve İzleme Koordinasyon Başkanlığı tarafından sağlanmıştır. Verdikleri destekler için her iki kuruma da teşekkür ederiz.

39 B. Söğüt, *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları, Stratonikeia Çalışmaları* 5, İstanbul, 2019, 251.

40 B. Söğüt-O. Gümeli, *Stratonikeia ve Lagina Hayvan Kabartmaları, Stratonikeia Çalışmaları* 7, Denizli, 2021, 18.

Batı *stoan*ın aksine ön cephede *krepis*li bir alt yapı tercih edilmiş ve *stylobat* blokları üçüncü *krepisi* oluşturmaktadır⁴¹. Kuzey *stoan*ın ön cephe düzenlemesinde Toskania kaideli olmak üzere; alt kısmı yivsiz üst kısmı Ionik tipte 20 yivli ve Dor başlıklı sütunlar ile Dorik bir üst yapı kullanılmıştır⁴². Kuzey *stoan*ın *stylobat* blokları, arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılmış ve bazı bölümlerinde eksikler olduğu saptanmıştır. Kuzey *stoada* yapılan kazılar ile rölöve ve restitüsyon çizimleri sonucunda (Çizim: 1), *in-situ* olan ve olmayan yerleri belirlenmiş mimari bloklar ile *anastylosis* ağırlıklı restorasyon çalışmaları yürütülmüştür.

In-situ olan ve olmayan alt yapı blokları çizimlerdeki yerlerine yerleştirilmiş ve zorunlu olan yerlerde yeni malzeme kullanılmıştır. Antik Dönemdeki mermerler ile aynı özelliklerdeki malzemelerden oluşan yeni blokların eskilerden ayırt edilmesini sağlayan detaylar gösterilmiştir. Özgün yerlerine yerleştirilen birinci ve ikinci sıra *stylobat* blokların, deprem ve benzeri durumlarda yerlerinden oynamasını engellemek amacıyla üst kısımlarından “U” formulu paslanmaz krom çelik kenetler ile birbirine bağlanmıştır⁴³.

Kuzey *stoaya* ait olan sütunlardan orijinal yerlerine yakın yerde bulunan sütunlar buluntu yerlerine göre yerleştirilmiştir. Bu sütunların ele geçirilen tamburları ayağa kaldırılmıştır. Sütun gövdesi ve başlığı tam olduğu halde kaidesi bulunmayan örneklerde; bütünselliğin sağlanması, orijinal tamburların kendi yerinde korunarak gelecek nesillere aktarılması ve ziyaretçilerin sütunları tam görmeleri için orijinaline uygun yeni kaide yaptırılarak sütunlar bunun üzerine dikilmiştir. Alt yapı üzerinde, taşıyıcı elemanları ve üst yapısının tamamının orijinal olarak bulunduğu bir yerde, orijinal tam *stoa* cephesinin görülmesini sağlamak ve özgün malzemeyi kendi yerinde korumak amacıyla korniş blokları dahil olmak kaydıyla bir cephe detayı tam olarak ayağa kaldırılmıştır (Resim: 12).

Cephenin haricinde, *stoa* arka duvarında yer alan ve üzerindeki yazıta göre baş Neokoros Tryphon’un adının geçtiği giriş (Resim: 12) kapısı ve *peristasis*in önündeki heykel kaidelelerinden bulunanlar da yerlerine yerleştirilmiştir. Böylece kutsal alan içinde kuzey *stoan*ın, var olan mimari elemanlarına göre farklı yüksekliklerde, cepheye dair tüm mimari elemanlardan örneklerin yerinde görülebileceği bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Resim: 13).

Hekate Tapınağı’nda rölöve ve restitüsyon çalışmalarına geçen yıl kalındığı yerden devam edilmiştir. Buna ilave olarak Hekate Tapınağı kuzey alınlığına ait blokların yerde kurulması çalışması gerçekleştirilmiştir (Resim: 14). Bu çalışmada alınlığa ait orijinal bloklar kullanılmıştır. Böylece kuzey alınlık ve ortasında bulunan orijinal sembolik kapının gelen tüm ziyaretçiler tarafından kolay bir şekilde görülebilir olması sağlanmıştır.

Hekate Tapınağı duvarları ve üst yapısına ait öncelikli yazıtlı bloklar olmak üzere, düzenleme çalışmalarına da devam edilmiştir.

41 Z. Gider, “Lagina Kuzey *Stoan*ın Ön Cephe Düzenlemesi” *Stratonikeia’da Lagina’ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 264.

42 Söğüt 2019, 263.

43 U formulu paslanmaz krom çelik kenetler 2 cm. genişliğinde, 0,5 cm. derinlikte olup 15, 16, 21 ve 31 cm. uzunluktadır. Kenetlerin uç kısımları ise 6, 8 ve 10 cm. uzunluktadır.

Resim 1: Köy Meydanı girişinde, Menteşe Beyliği'nden günümüze yerleşim dokusuna ait Selçuk Hamamı, Şaban Ağa Camii, Onuncu Yıl Anıtı, Ali Aydın Evi ve köy kahvelerinin havadan görünümü.

Resim 2: Çalışmalar öncesi *latrinanın* havadan görünüşü.

Resim 3: *Latrina* sütunlarının restorasyon çalışmaları.

Resim 4: Çalışmalar sonrası *latrina*nın ve çevresinin havadan görünüşü.

Resim 5: Kuzey Şehir Kapısı ve güneyindeki meydanda yer alan sütunların görünümü.

Resim 6: Lagina'dan gelen kutsal yol ve kuzey şehir kapısının kuzeybatıdan görünümü.

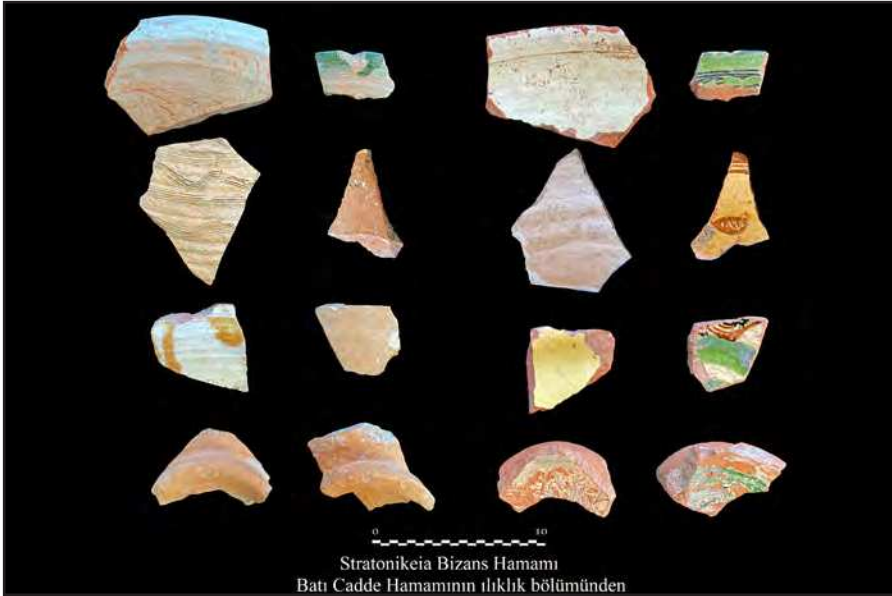
Resim 7: Batı Cadde ve çevresinde bulunan yapılar.

Resim 8: Caddenin farklı yerlerinde bulunan *mankala* oyunlarından bir örnek.

Resim 9: Çalışmalar sonrasında hamamın bölümlerinin havadan görünüşü.

Resim 10: Bizans Hamamı ılık bölümünden, Bizans Dönemine ait sırlı seramik örnekleri.

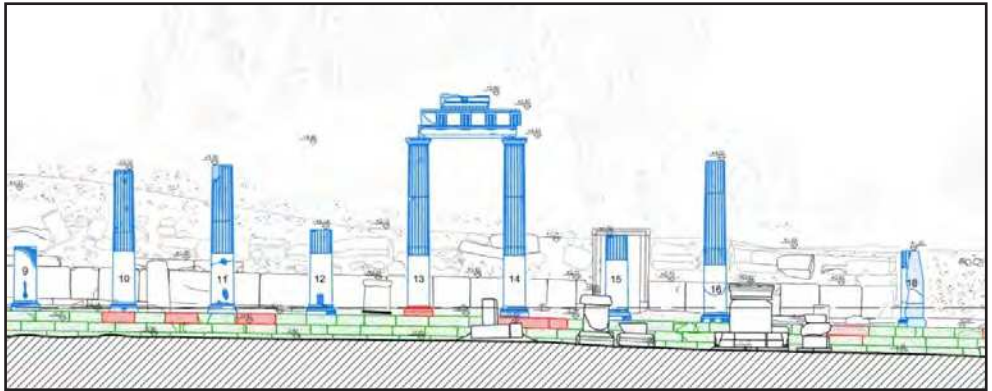
Resim 11: Lagina Hekate Kutsal Alanı ve kuzey *stoa*nın yeri, hava fotoğrafı.

Resim 12: Lagina Kuzey *Stoa* 13 ile 14 numaralı sütunlar ve üst yapının görünümü.

Resim 13: Çalışmalar sonrası Lagina Kuzey *Stoa*nın güneybatıdan görünümü.

Çizim 1: Lagina Kuzey *Stoa* restorasyon projesinden cephe görünüşü.

Resim 14: Çalışmalar sonrası Lagina Hekate Tapınağı kuzey alınlığının kuzeybatıdan görünümü.